

КАРБОКСИЛНИ КИСЕЛИНИ

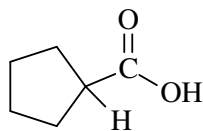
КАРБОКСИЛНИТЕ КИСЕЛИНИ са изключително важни както за фармацевтичната и химическата индустрия, така и за битя в ежедневието. Голям брой от тях се съдържат в растенията, насекомите, животните и почти навсякъде в органичната природа. Много карбоксилни киселини са известни повече с тривиалните си наименования (мравчена, оцетна, лимонена, ябълчена и т. н.), обикновено свързани с природните източници, в които се съдържат и откъдето са изолирани.

По IUPAC разбира се наименованието на дадена **алканова** киселина се образува съгласно общите правила: от съответния алкан със същия брой въглеродни атоми и с наставка-окончание „-ова” последвано от думата „киселина”. Ето най-типични примери за монокарбоксилни киселини (с една група –COOH):

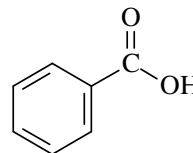
Формула	Тривиално	IUPAC наименование	
H-COOH	мравчена	метанова	киселина
CH ₃ COOH	оцетна	етанова	киселина
C ₂ H ₅ COOH	пропионова	пропанова	киселина
C ₃ H ₇ COOH	маслена	бутанова	киселина
(CH ₃) ₂ CHCOOH	изомаслена	2-метилпропанова	киселина

Тук обърнете внимание на наименованията на алкановите киселини с разклонения на въглеродната верига като: изовалерианова, триметилоцетна, метилетилоцетна и т. н. киселини (вж. Таблицата на най-важните киселини). Важно е да се знаят също и **латинските названия** на киселините, защото от тях се извеждат названията на киселинните остатъци (формил, ацетил, цинамоил и др.), солите и естерите (лактати, цитрати, тартрати и т.н.), нитрилите (ацетонитрил, бензонитрил и т. н.)¹.

Ако въглеродът от карбоксилната група не се включва в главната верига (напр. когато главната верига е пръстен), то тогава наименованията се образуват като се добави „-карбоксилна киселина”. Ето два примера:

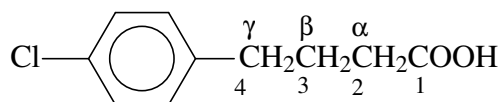

циклопентанкарбоксилна
киселина

бензенкарбоксилна (бензоена)
киселина

При образуване на наименованията обърнете внимание на правилата за означение на локантите, например:

Ако наименованието е полусистематично,
локантите се означават с букви:

γ-(p-хлорофенил)маслена киселина

По IUPAC обаче за локанти се
използват цифри:

4-(4'-хлорофенил)бутанова киселина

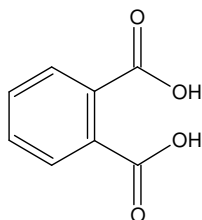
¹ Таблицата на най-важните киселини трябва да се счита като неразделна част от тази глава; там ще намерите повече подробности за наименованията, строежа и класификацията на карбоксилните киселини.

КЛАСИФИКАЦИЯ И НОМЕНКЛАТУРА

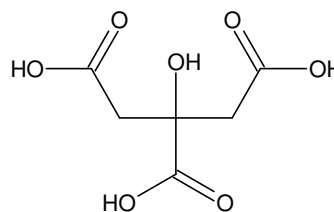
1. **Наситените** (алкановите) киселини могат да бъдат моно-, ди-, три- или най-общо **поли**карбоксилни в зависимост от броя на карбоксилните групи. Названията се образуват с помощта на съответните умножаващи частици: **-дио**ва, **-три**ова и т. н.:

Формула	Тривиално	IUPAC наименование	
$(\text{COOH})_2$	оксалова	етанди о ва	киселина
$\text{CH}_2(\text{COOH})_2$	малонова	пропанди о ва	киселина
$(\text{CH}_2)_2(\text{COOH})_2$	янтарна	бутанди о ва	киселина
$(\text{CH}_2)_3(\text{COOH})_2$	глутарова	пентанди о ва	киселина
$(\text{CH}_2)_4(\text{COOH})_2$	адипинова	хександи о ва	киселина

При повече карбоксилни групи, невключени в главната верига, се прилагат умножаващите частици. Така например фталовата киселина е 1,2-бензендикарбоксилна киселина, а **лимонената** киселина е една монохидрокси-**трикарбоксилна киселина** киселина:

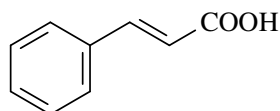
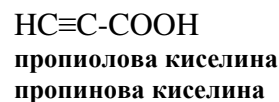
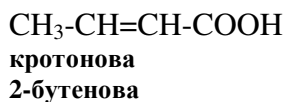
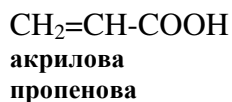

1,2-бензендикарбоксилна (фталова) киселина

2-хидроксипропан-1,2,3-трикарбоксилна (лимонена) киселина

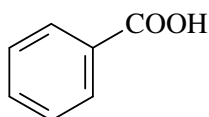
2. **Ненаситени** – съдържат двойна или тройна връзка, например:

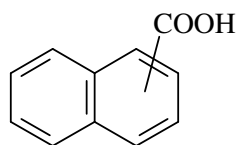
транс-канелена киселина
(*E*)-3-фенилпропенова киселина
(*Ac. cinnamicum*)

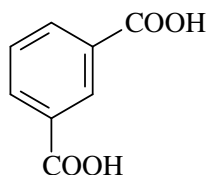
Наставката „-ан” в основата на наименованието по IUPAC се заменя с „-ен” за двойна и/или „-ин” за тройна връзка и се посочва съответният локант (с цифри) пред корена на названието.

3. **Мастни и ароматни** – при ароматните киселини карбоксилната група е директно свързана към ароматното ядро, напр. бензоена, нафтоена (α - и β -) или дикарбоксилни като фталова (вж. по-горе), изофталова и терефталова киселина.

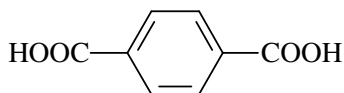

бензоена к-на

 α -(или β -)нафтоена к-на

изофталова (1,3-)

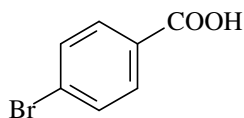
и терефталова (1,4-) киселина

4. **Халогенирани** киселини – биват α -, β -, γ - и т. н. или *o*-, *m*-, *p*-, според мястото на халогена спрямо карбоксилната група.

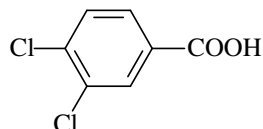
Cl-CH₂COOH
хлороцетна
хлороетанова

F₃C-COOH
трифлуороцетна
трифлуороетанова

Br-CH₂CH₂CH₂COOH
 γ -бромомаслена
4-бромобутанова киселина

p-бромобензоена киселина

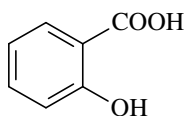
3,4-дихлоробензоена киселина

5. **Хидроксикиселини** – също α -, β -, γ - и т. н. според мястото на хидроксилната група. Известни са моно-, ди-, полихидроксикиселини, мастни и ароматни. Някои от тях се срещат в живата природа. Ето няколко примери:

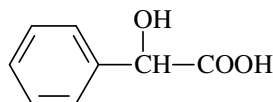
HO-CH₂-COOH
гликолова киселина

CH₃-CH(OH)-COOH
млечна киселина

HO-CH-COOH
|
CH₂-COOH
ябълчена киселина

салицилова киселина

бадемена киселина

HO-CH-COOH
|
HO-CH-COOH
винена киселина

винена киселина

6. **Алдеhid- и кето-карбоксилни** (*IUPAC*: оксокарбоксилни) киселини, например:

O=CH-COOH
глиоксалова киселина
2-оксоетанова киселина

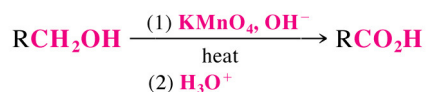
CH₃-CO-COOH
пирогроздена киселина
2-оксопропанова киселина

CH₃-CO-CH₂-COOH
ацетоцетна киселина
3-оксобутанова к-на

ПОЛУЧАВАНЕ

I. Чрез окисление

(а) от алдехиди или от първични алкохоли:

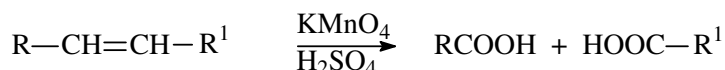

Така например бензалдехидът се превръща в бензоена киселина при окисление дори от кислорода на въздуха – нарича се **автоокисление**.

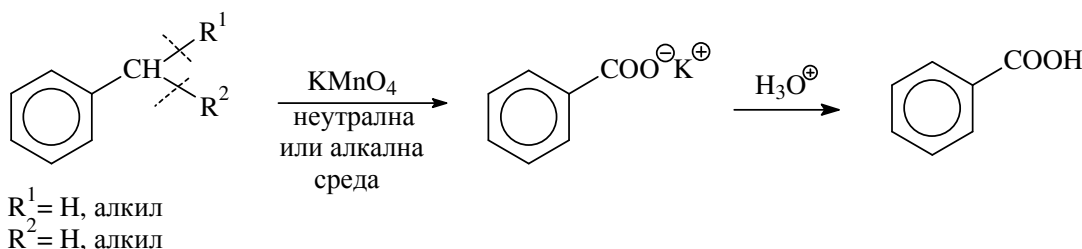
Обърнете внимание – от първичните алкохоли първо се образува алдеhid, но той при същите реакционни условия обикновено се окислява по-нататък до киселина:

(б) **от алкени** – окислително разкъсване на двойната връзка (вж. там):

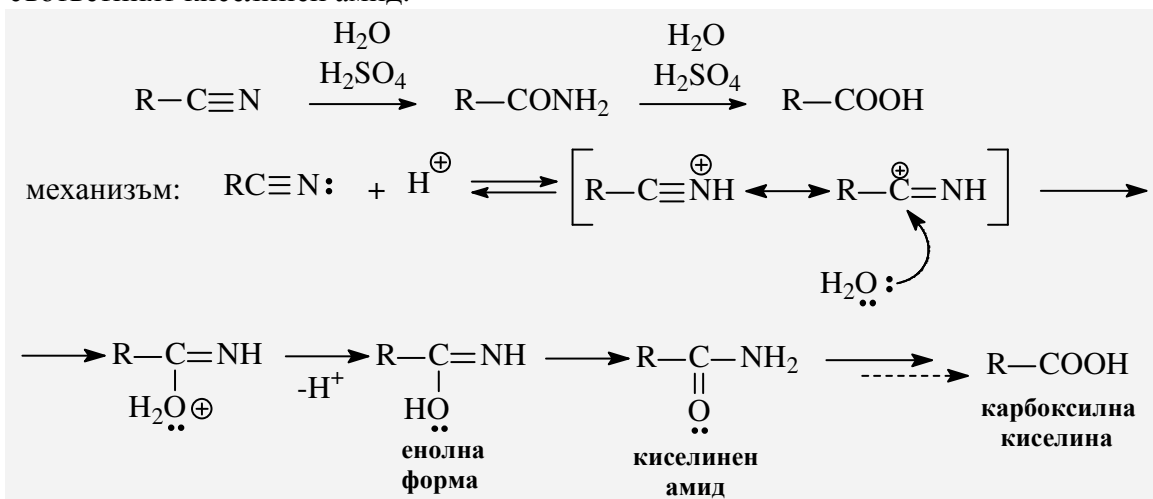
(в) **от алкилирани ароматни съединения** се получават ароматни киселини – винаги до карбоксилна група се окислява онзи въглероден атом, който е непосредствено свързан с ароматното ядро:

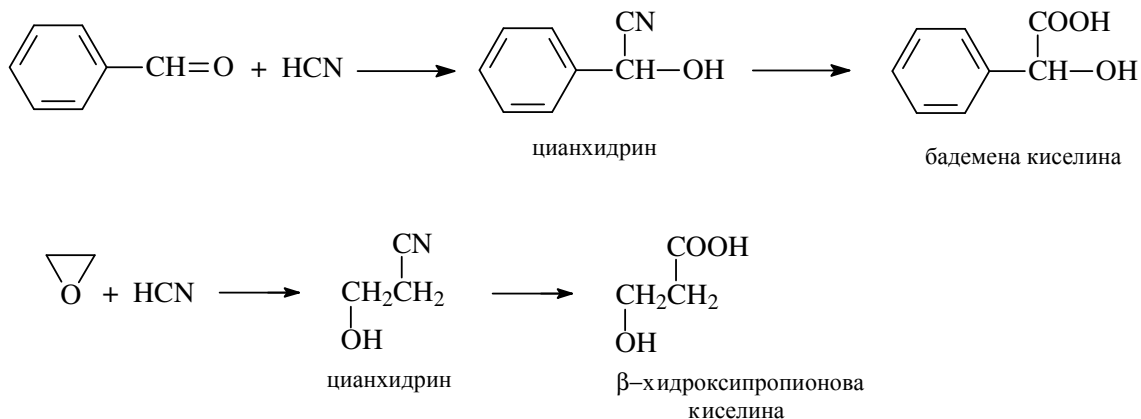
От толуол (евтина суровина!) се получава бензоена, от *o*-ксилол – фталова, от β -пиколин – никотинова киселина и т. н.

III. Чрез хидролиза

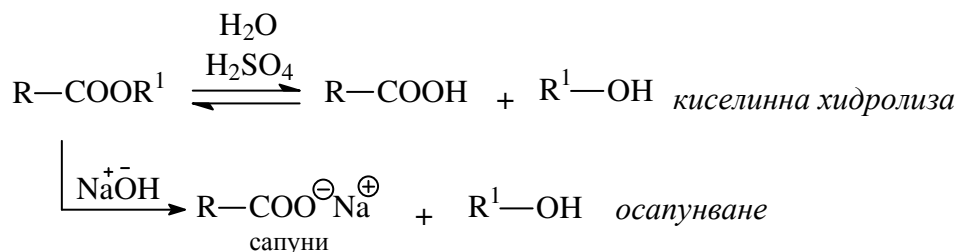
(1) хидролиза на киселинни нитрили (алкилцианиди, $R-C\equiv N$) – междинен продукт е съответният киселинен амид.

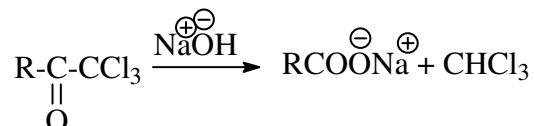
Този тип хидролиза има универсално приложение, например за синтез на α - или β -хидроксикиселини от съответните цианхидрини, които са леснодостъпни. От алдехиди и кетони с циановодород се получават α -хидроксинитрили, а от епоксиди – през β -хидроксинитрили – β -хидроксикиселини:

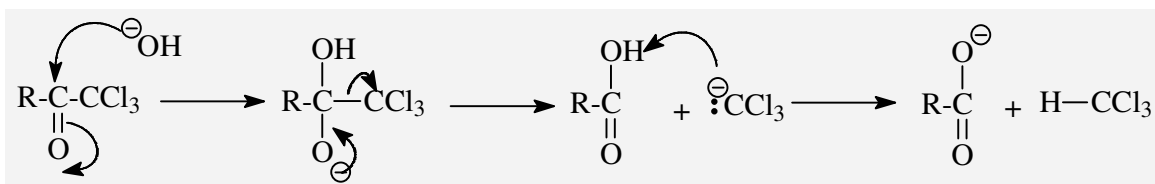
(2) **хидролиза на естери**; протича както в кисела, така и в алкална среда, но в кисела среда реакцията е равновесна и превръщането е непълно, докато в присъствие на основа добивът е близък до 100 %. Разбира се, че натриевата сол трябва да се подкисли, за да се превърне в Н-формата на киселината.

Един общ метод за получаване на киселини чрез алкална хидролиза използва като изходни вещества **трихалогенометилкетони**, които в хода на реакцията губят халоформ (напр. хлороформ) и дават карбоксилна киселина (като натриева сол) с един въглероден атом по-малко:

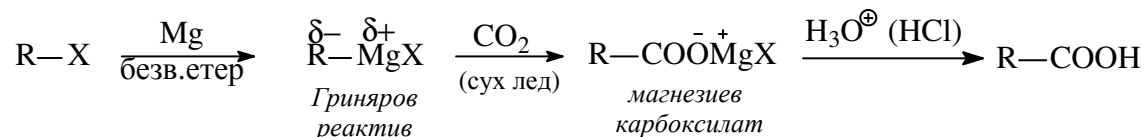
Механизъм:

Методът е известен като *халоформена реакция*.

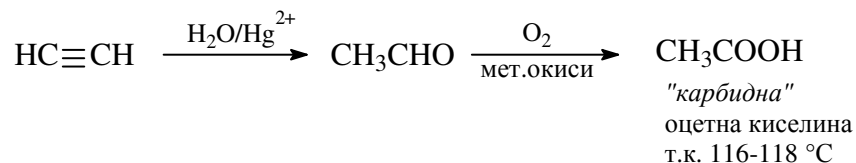
III. По ГРИНЯР (Grignard):

Гриняровите реактиви се присъединяват нуклеофилно към въглероден диоксид („сух лед“) и полученият магнезиев карбоксилат след подкисляване дава карбоксилната киселина с почти количествен добив:

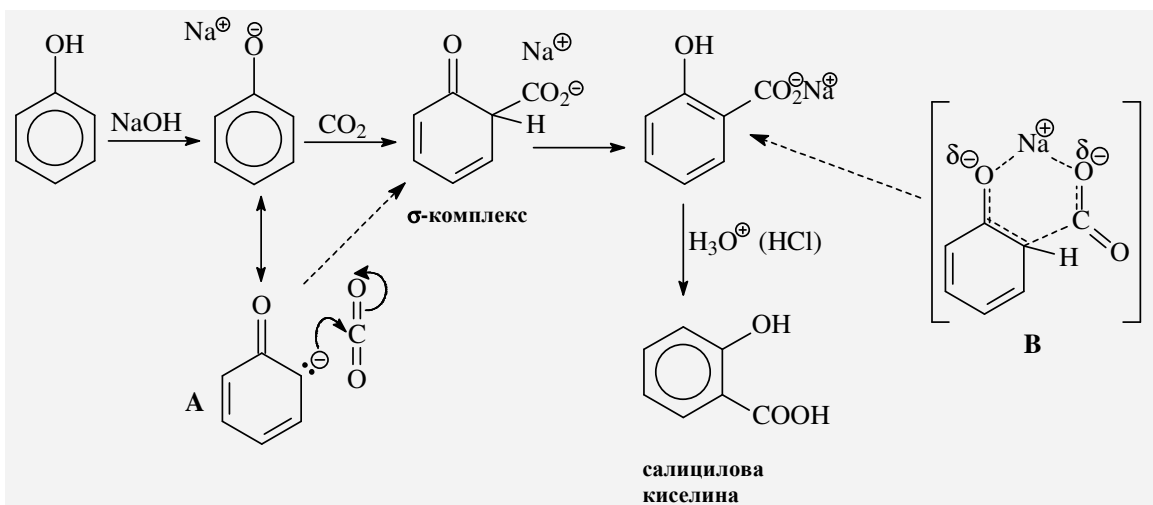
III. СПЕЦИАЛНИ МЕТОДИ (за получаването на някои по-важни киселини)

(1) **Оцетна киселина** – получава се промишлено и в бита чрез ферментация на вино („винен оцет“) за нуждите на кулинарията. Концентрацията на киселината в оцета обикновено е 3-6 %. Синтетичната оцетна киселина най-евтино се добива при окисление на ацеталдехид, който на свой ред е леснодостъпен по *реакцията на Кучеров* от ацетилен. Така получена, тя често се нарича „карбидна“ оцетна киселина.

Безводната оцетна киселина (със съдържание на вода под 0.2 %) замръзва при 16.6 °C в едри призматични кристали – подобни на лед – и затова се нарича „ледена оцетна киселина“².

(2) **Салицилова киселина**³ – *реакция на Колбе-Шмит*⁴ (*Kolbe-Schmitt*). Реакцията се провежда в автоклав при около 125 °C и налягане 100 атм. Известно е, че фенолят е активирана ароматна система, но въпреки това не може да реагира с толкова слаб електрофил като въглеродния диоксид. Обаче фенолатният йон е още по-активиран поради силния положителен мезомерен ефект на фенолатния йон, носещ цял отрицателен товар. Това прави възможно електрофилното заместване при ориентация на *o*- и *p*-място.

В горната схема образуването на σ -комплекса лесно може да се обясни с граничната структура **A** на фенолатния йон. Във формирането на σ -комплекса координираща роля играе и натриевият йон, който стабилизира преходното състояние (вж. формула **B**). *Орто*-изомерът силно преобладава (региоселективна реакция) заради стабилизирането на **B**, което не би било възможно при свързване на *p*-място.

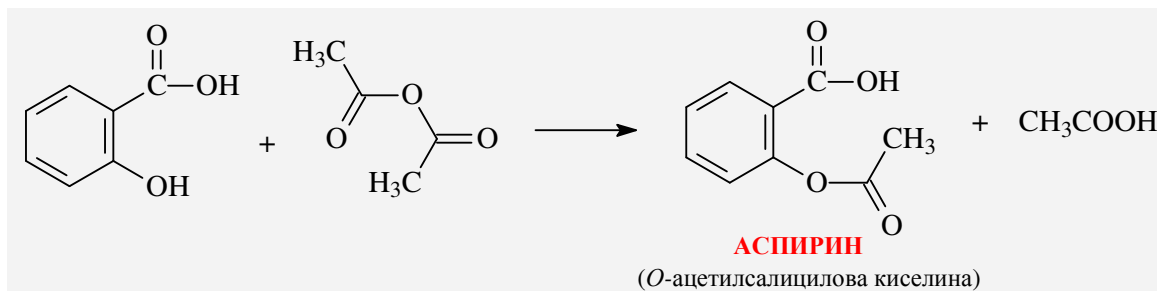
Салициловата киселина намира приложение в медицината (за външно приложение) и в бита (за консервиране). Но най-известно е използването ѝ като суровина за син-

² Glacial acetic acid; вж. http://en.wikipedia.org/wiki/Acetic_acid

³ Наименованието произлиза от латинското име на бялата върба (*Salix alba*), откъдето е изолирана.

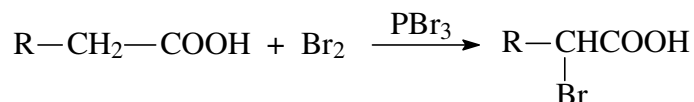
⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Kolbe%E2%80%93Schmitt_reaction

теза на **аспирин** (от сътрудници на фирмата *Bayer* 1899 г.)⁵ чрез ацелиране на фенолната група с помощта на оцетен анхидрид*:

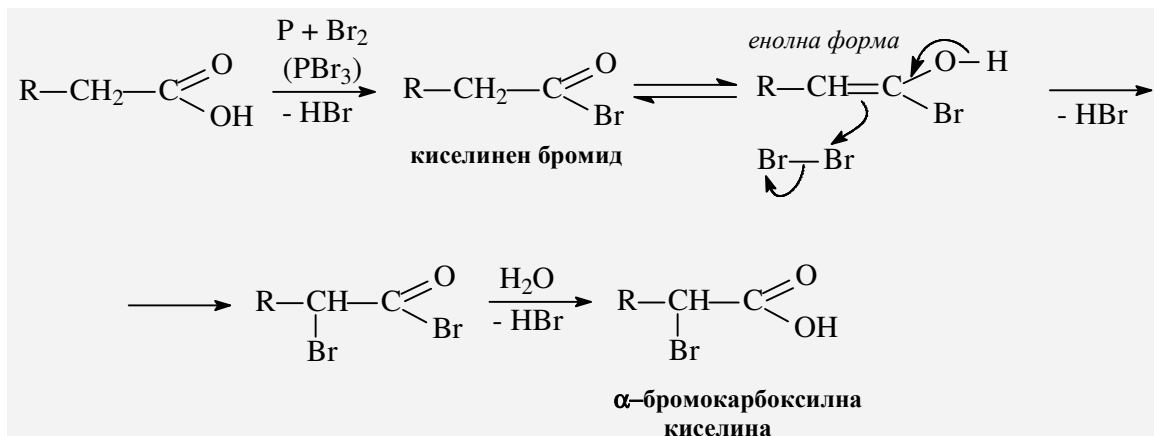

(3) Халогенирани киселини:

(а) Реакция на **Хел-Фолхард-Зелински** (*Hell-Volhard-Zelinsky*)⁶: Бромилане на карбоксилни киселини на α-място в присъствие на фосфорен трибромид, който се образува *in situ* от червен фосфор и бром:

Механизъм: първоначално възниква ацилбромид, който по-лесно се енолизира; нататък бромилането протича като елетрофилно присъединяване към алкени:

Тази реакция може да се причисли също и към химичните свойства, които засягат въглеродородния остатък на карбоксилните киселини.

(б) β-Халогенираните киселини се получават чрез спрегнато нуклеофилно присъединяване към α,β-ненаситени карбоксилни киселини:

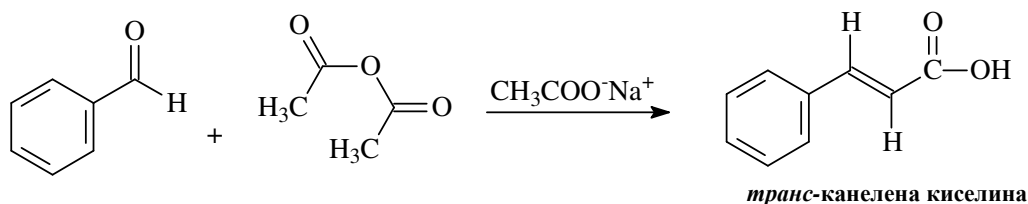

⁵ За откриването на аспирина вж. <http://www.bmj.com/content/321/7276/1591.full>

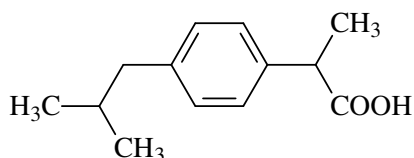
* Добре е тази реакция да се знае от всеки фармацевт през време на цялата му активна дейност като признак на професионализъм.

⁶ Вж. http://en.wikipedia.org/wiki/Hell-Volhard-Zelinsky_halogenation

(4) **Канелена киселина** – чрез синтеза на *Перкин*,⁷ реакция от алдолен тип (вж. при алдехиди и кетони); от бензалдехид и оцетен анхидрид в присъствие на базичен катализатор (натриев ацетат, калиев карбонат и др.)⁸:

(5) **Ибупрофен** – важно лекарствено вещество, представлява наситена мастна монокарбоксилна киселина, съдържаща *p*-фениленов остатък. Генеричното му наименование произлиза от **изобутилфенилпропанова** киселина. Той е често използван нестероиден противовъзпалителен препарат за лечение на болки, висока температура и възпалителни процеси, наред с аспирин и парацетамол. В литературата са описани много методи за синтетичното му производство, синтезът е относително сложен и многостадийен⁹. В практиката се използва рацемичната форма.

ибупрофен

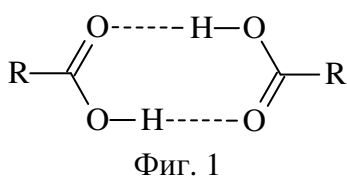
(*R,S*)-2-[4-(2-метилпропил)фенил]пропанова киселина

Търговски наименования: Brufen, Nurofen, Advil и др.

Въведен е през 1961 г. от английския химик *Стюърт Адамс* (Stewart Adams) чрез фирмата *Boots*.

ФИЗИЧНИ СВОЙСТВА

Първите четири киселини от хомоложния ред на наситените мастни киселини се смесват с вода във всяко отношение, а с нарастване на молекулата разтворимостта пада. Висшите мастни киселини са неразтворими, но техните алкални соли се разтварят и са повърхостноактивни (известни като *сапуни*). Бензоената киселина (т. т. 122 °C) е разтворима в гореща и неразтворима в студена вода. Разтворимостта във вода е лесно обяснима с възможността за межумолекулни водородни връзки.

Температурите на кипене на карбоксилните киселини са относително високи поради образуването на стабилни межумолекулни димери (Фиг.1). Така например мравчената киселина (м.м. 46) кипи при 101 °C, а оцетната (м.м. 60) – при 118 °C. За сравнение: етиловият алкохол (м.м. също 46) кипи при 78 °C.

Низшите мастни киселини (мравчена, оцетна) имат остра дразнеща миризма. Маслената, изомаслената и валериановите киселини се съдържат в някои сортове европейски сирена и придават характерния пикантен аромат. Висшите мастни киселини са твърди вещества без миризма.

⁷ Вж. http://en.wikipedia.org/wiki/Perkin_reaction; всъщност правилното произношение е „Пъркин“.

⁸ Механизмът е даден при алдолни реакции в раздела „Алдехиди и кетони“; може да го намерите също в Уикипедията или в Ръководството за упражнения по органична химия.

⁹ За по-любознателните читатели препоръчвам:

<http://pubs.acs.org/doi/abs/10.1021/ed100892p?journalCode=jceda8>

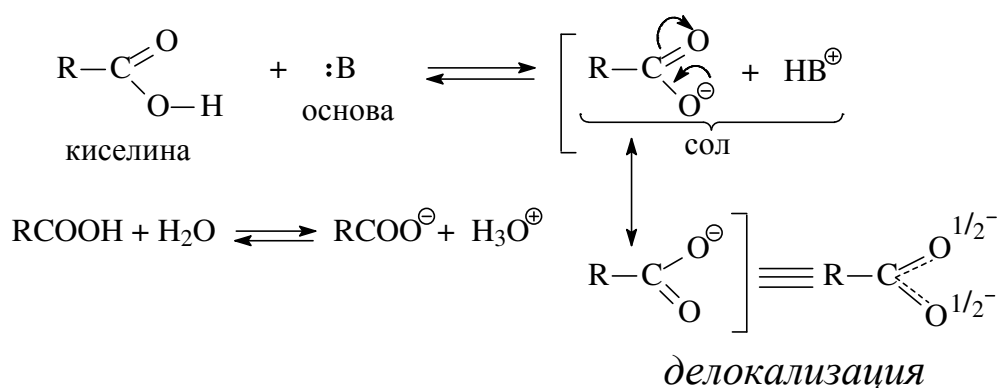
ИЧ спектри. Карбонилната група от $-\text{COOH}$ се проявява като валентно трептене при $1705\text{-}1720\text{ cm}^{-1}$, докато хидроксилната поражда силна и много широка ивица за валентни трептения на полиасоциирани $\text{O}-\text{H}$ връзки в интервала $2500\text{-}3300\text{ cm}^{-1}$.

^1H -ЯМР спектри. Протонът от $-\text{COOH}$ поради бърз обмен обикновено дава „разлят“ (разширен) сигнал в интервала $\delta = 10 - 15$ м.ч. В оцетната киселина той е при $\delta = 11.4$ м.ч., а метиловата група се появява като характерен остър синглет за 3H при $\delta = 2.10$ м.ч.

ХИМИЧНИ СВОЙСТВА

Най-важното свойство на карбоксилните киселини е тяхната киселинност!

(1) *КИСЕЛИННОСТ.* Нека разгледаме киселинно-основното равновесие:

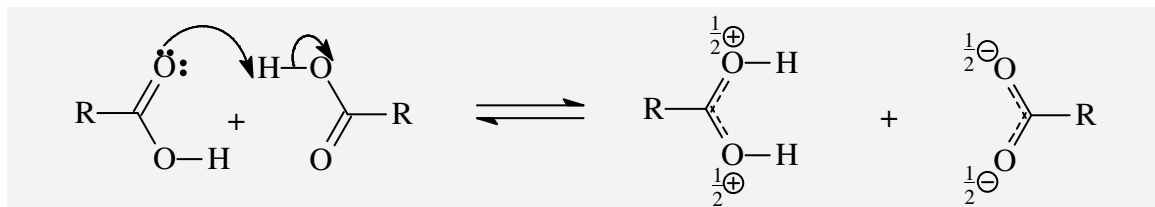
Делокализацията на отрицателния заряд стабилизира карбоксилатния йон и допринася за изтегляне на киселинно-основното равновесие надясно.

Във водна среда ролята на база играе водната молекула. Равновесната константа се дава с познатия израз (концентрацията на водата се включва в константата):

$$K_a = \frac{[\text{H}_3\text{O}^{\oplus}][\text{RCOO}^{\ominus}]}{[\text{RCOOH}]}$$

Мярка за силата на киселините е величината $pK_a = -\lg K_a$. Колкото по-ниска е стойността на pK_a , толкова по-силна е киселината във водна среда. За карбоксилните киселини pK_a обикновено е в интервала $4\text{-}5$ pK_a -единици.

В безводна среда се осъществява *автопротолиза*:

Така че трябва да се има предвид и слабата основност на карбоксилната група.

Влияние на заместителите върху киселинността. От значение са както заместителите с индукционен, така и спрегнатите с карбонилната група заместители с мезомерен ефект.

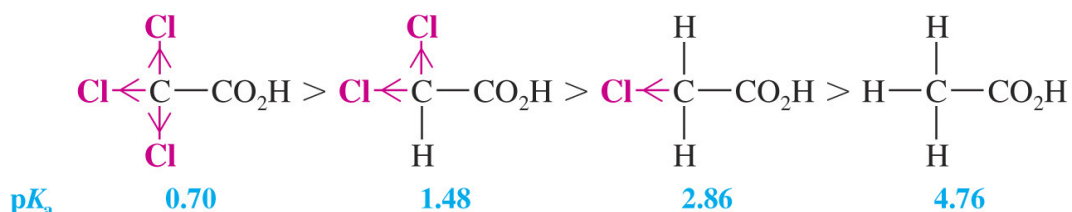
Киселина	pK_a
CH_3COOH	4,8
$\text{Cl-CH}_2\text{COOH}$	2,9
Cl_2CHCOOH	1,3
Cl_3CCOOH	0,7

расте ИНДУКЦИОННИЯТ ЕФЕКТ

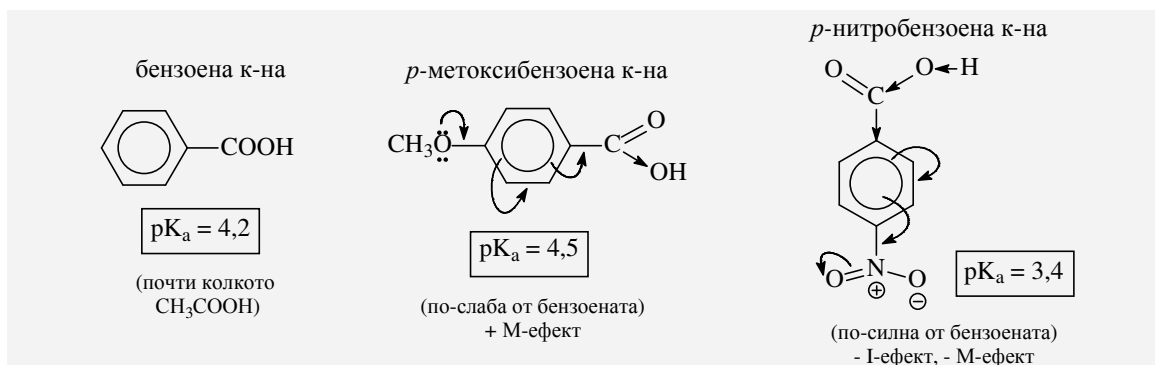
~ 10 000 пъти по-силна от оцетната

За сравнение H_2O : $pK_a = 15,7$

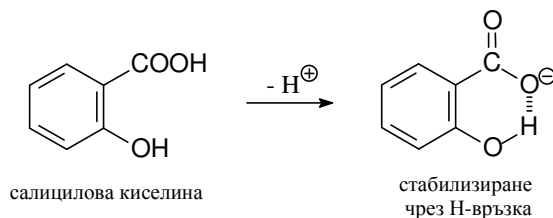
Както е известно, индукционният ефект на хлорните атоми е адитивен и в резултат на това например ди- и трихлороцетната киселина са по-силни дори от фосфорната киселина ($pK_a = 2.15$).

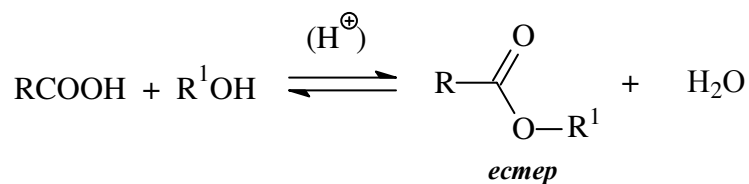

При ароматните карбоксилни киселини решаващ е мезомерният ефект. Бензоените киселини се влияят силно от +M- или -M-заместители, особено когато са в *орто*- или *пара*-положение:

Салициловата киселина ($pK_a = 2.98$) е по-силна от бензоената (над 10 пъти), но това се дължи по-скоро на допълнителната стабилизация на карбоксилатния йон чрез вътрешномолекулна водородна връзка:

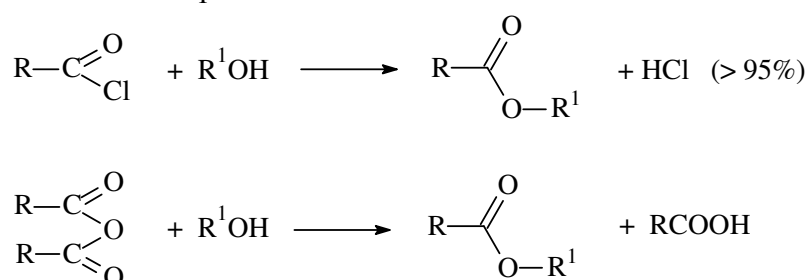

2. ЕСТЕРИ¹⁰(а) чрез пряка естерификация с алкохоли (R¹OH):

катализатор: протонни или луисови киселини
(H₂SO₄, HCl, H₃PO₄, BF₃/R¹OH и др.)

Механизмът на този равновесен процес е разгледан подробно в раздела „Алкохоли и феноли“.

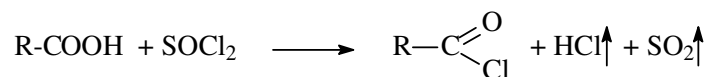
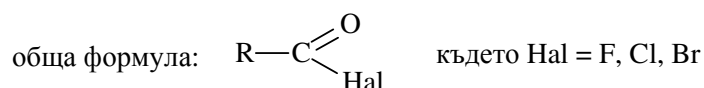
(б) чрез O-ацилиране на хидроксилна група в алкохоли или феноли с помощта на ацилхалогениди или анхидриди:

Тези реакции са необратими и дават почти количествени добиви. Забележете, че от анхидрида се оползотворява само единият ацилен остатък, а другият се отделя като свободна киселина.

3. КИСЕЛИННИ ХАЛОГЕНИДИ (ацилхалогениди)¹⁰:

Ацилфлуоридите са извънредно реактивоспособни и се съхраняват в специални ампули от резистентни материали (стъклото се разяжда от HF, обрзуващ се при хидролиза). Ацилдодидите са нестабилни и са практически без значение. Най-приложими са ацилхлоридите и ацилбромидите:

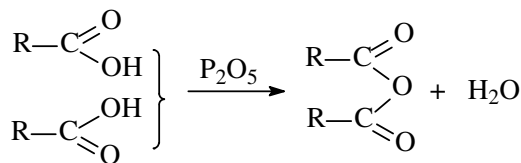
(SOCl₂, SOBr₂, PCl₃, POCl₃, PBr₃, PCl₅ и др.)

Методът с тионилхлорид (SOCl₂) е най-удобен, тъй като излишният тионилхлорид накрая лесно се отстранява чрез дестилация, а хлороводородът и серният диоксид, бидейки газове, излитат по време на взаимодействието и в реакционния съд остава единствено продуктът и то със задоволителна чистота.

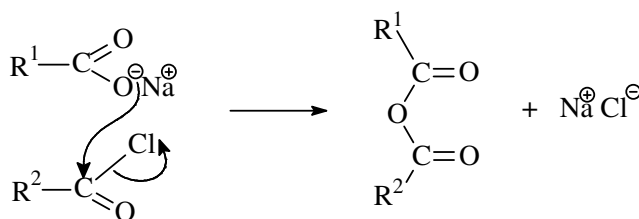
¹⁰ По-подробно тези съединения се разглеждат в раздела „Функционални производни на карбоксилните киселини“. Тук са посочени главно онези методи за получаването им, които представляват химични свойства на карбоксилните киселини.

4. КИСЕЛИННИ АНХИДРИДИ ¹⁰

От два мола карбоксилни киселини с помощта на обезводняващо средство се получават простите (симетрични) анхидриди:

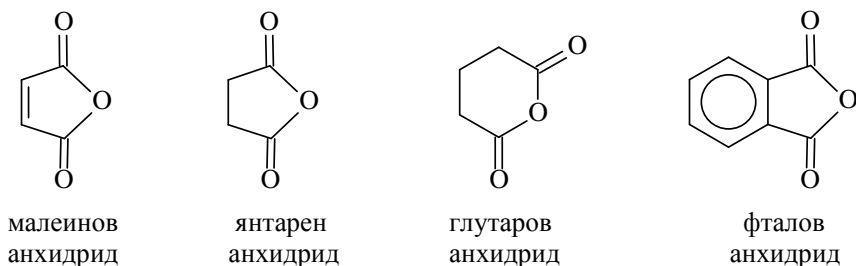

Смесени анхидриди най-лесно се синтезират от киселинен халогенид и алкален карбоксилат:

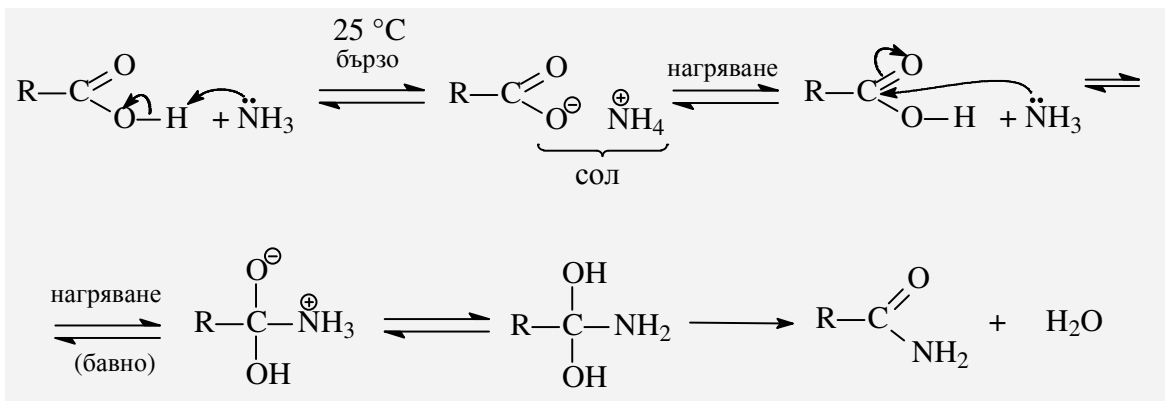
При хидролиза киселинните анхидриди дават два мола карбоксилна киселина.

Дикарбоксилните киселини лесно дават циклични анхидриди, особено когато пространствено е възможно образуването на стабилни 5-,6- или 7-атомни пръстени (тези анхидриди могат да се причислят към хетероциклените съединения с хетероатом кислород):

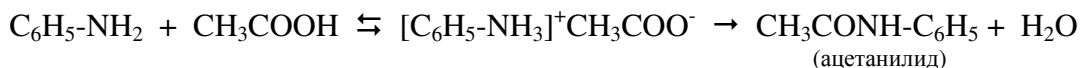
5. КИСЕЛИННИ АМИДИ ¹⁰ (много слаби основи! защо?):

Амониевите карбоксилати (напр. амониев ацетат) са нетрайни и при нагряване се разпадат обратно на киселина и амоняк (или амин).

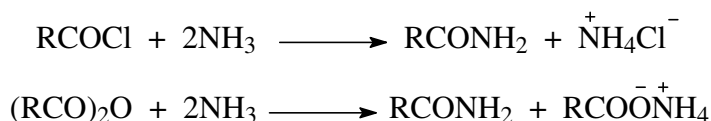

От тях при температура от порядъка на 200 °C се отделя вода и се получават амиди по горния механизъм. Аналогично протича реакцията с първични и вторични амини.

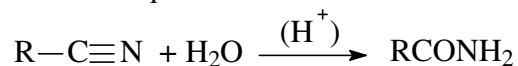
Ароматните амини не образуват с карбоксилни киселини трайни соли (защо?) и затова реагират до амиди при по-ниски температури. Характерен пример е синтезът на ацетанилид (*N*-фенилацетамид), който се осъществява още при 110-120 °C от анилин и оцетна киселина. Водата се извежда от реакционната смес чрез дестилация:

При много по-меки условия с амониак и амини реагират киселинните халогениди и анхидриди – също до амиди:

(б) при умерена хидролиза на нитрили:

По-нататъшната хидролиза на амида води до карбоксилна киселина (вж. получаване).

6. РЕДУКЦИЯ

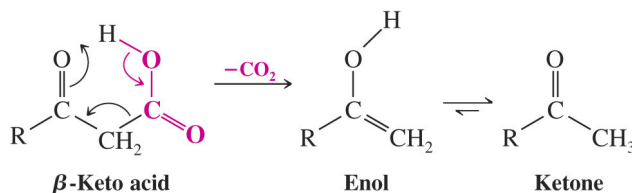
С литиевоалуминиев хидрид (LiAlH_4) карбоксилната група се редуцира обратно до първичния алкохол, от който би се получила чрез окисление:

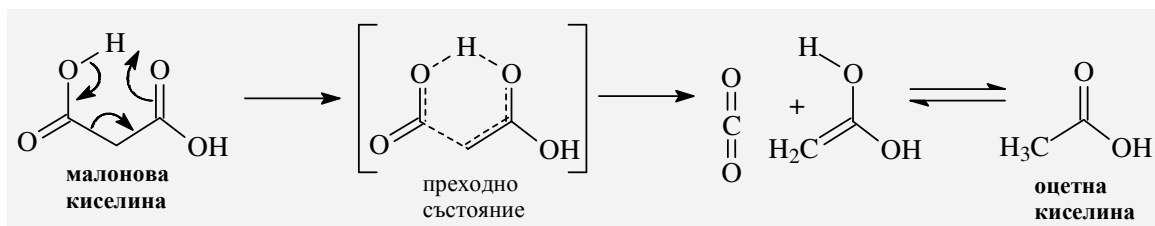
7. ДЕКАРБОКСИЛИРАНЕ ¹¹

Карбоксилни киселини, които на α -място имат заместител с поляризирана π -връзка, както и β,γ -ненаситени карбоксилни киселини лесно се декарбоксилват при нагряване. Механизмът включва синхронен цикличен шест-електронен пренос. По-долу са дадени няколко типични примери на декарбоксилване:

(1) β -Оксокиселините (като ацетоцетната киселина, $\text{CH}_3\text{COCH}_2\text{COOH}$) дават кетони:

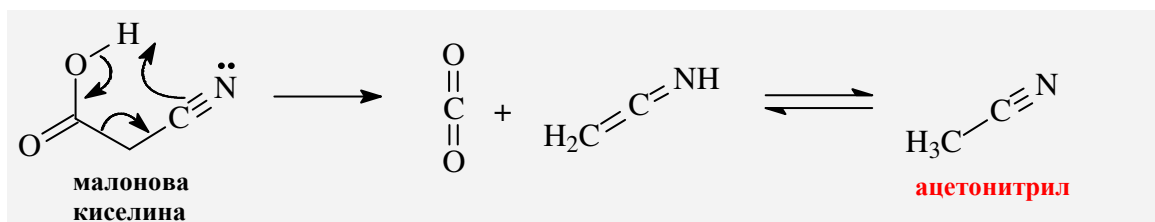

(2) β -Дикарбоксилни киселини, например маленова, се превръщат в монокарбоксилни киселини:

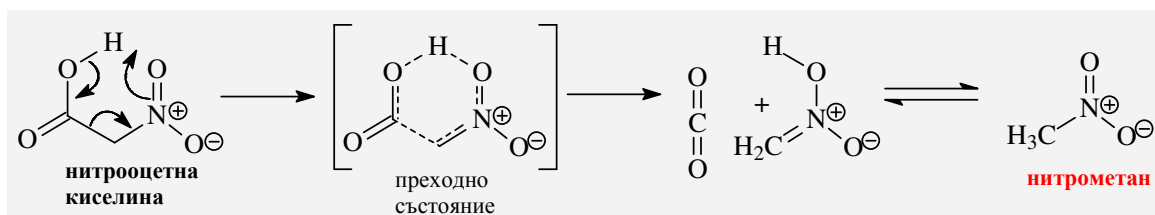
Това свойство на ацетоцетната и на малоновата киселина се използва много широко в органичния синтез¹¹.

(3) α -Цианокрбоксилни киселини, например цианоцетна киселина, лесно се декрбоксилират при нагряване до 100 °C:

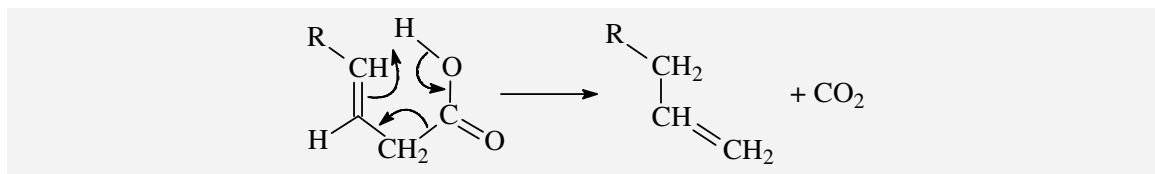
Ацетонитрилът е отличен органичен разтворител, смесва се с вода. Цианоцетната киселина се добива лесно от хлороцетна с алкален цианид (внимание – силна отрова!).

(4) α -Нитрооцетна киселина и нейните аналози дават нитроалкани:

Нитрометанът е добър стандартен разтворител в лабораторията по органична химия. Това е най-удобният метод за получаването му, тъй като нитрооцетната киселина е лесно достъпна от хлороцетна киселина и натриев нитрит.

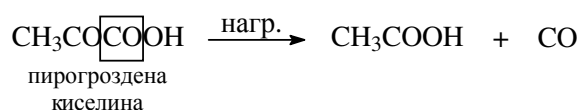
(5) 3-Бутенова киселина и нейни хомолози:

Това е метод за получаване на алкени.

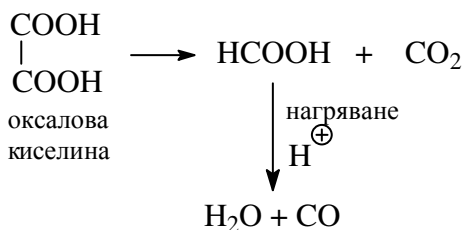
8. ДЕКАРБОНИЛИРАНЕ

α -Оксокиселините (напр. пирогроздена, глиоксалова) при нагряване отделят въглероден монооксид – декрбонилират се:

¹¹ Вж. също раздела „Ацетоцетов и малонов естер в органичния синтез”.

Оксаловата киселина при нагряване около 200 °С се разпада на два етапа – първо се декарбоксилира, а получаващата се мравчена киселина след това се декарбонилира:

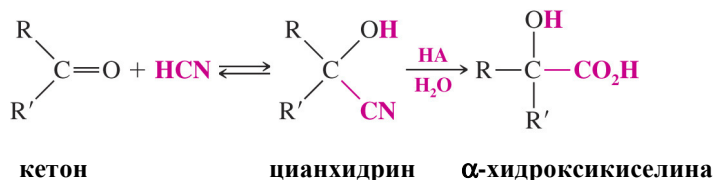

Процесът се катализира от минерална киселина (напр. сярна). Това е лабораторен метод за генериране на газообразен въглероден монооксид (внимание – коварна силна отрова!).

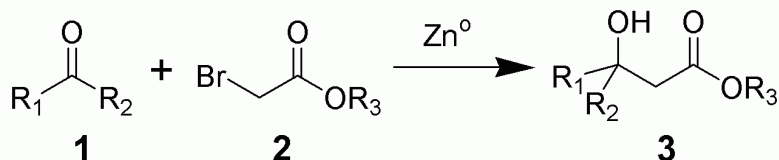
ХИДРОКСИКИСЕЛИНИ

Получаване:

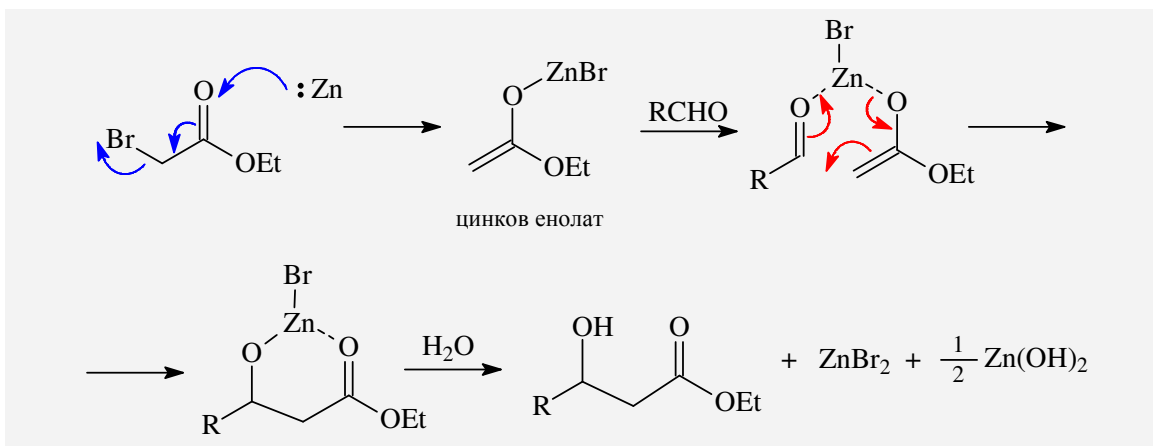
(а) Чрез хидролиза на цианхидрини се получават α-хидрокси киселини:

(б) Реакция на Реформатски¹² – синтез на β-хидрокси киселини от α-бромокарбоксилни естери и цинков прах:

Механизъм: от α-бромокарбоксилния естер **2** междинно се образува органоцинково съединение (енолат), което се присъединява нуклеофилно към алдехида или кетона (**1**). За простота механизъмът по-долу е даден на примера на етил-α-бромоацетат с алдехид (R-CHO):

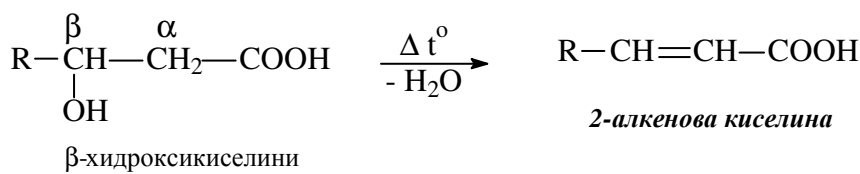
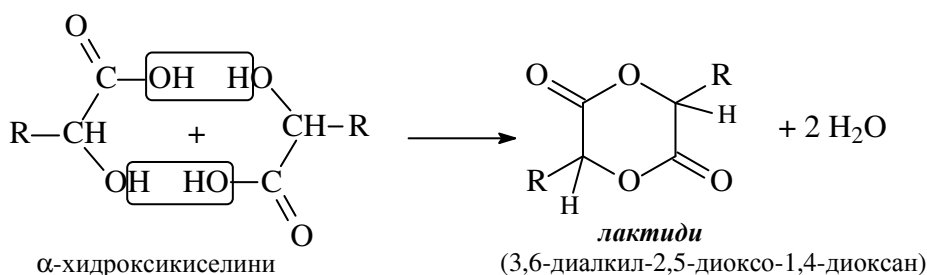
¹² Сергей Николаевич Реформатский (1860 – 1934) – руски химик, ученик на Зайцев.

Полученият естер на β -хидроксикиселината се превръща в самата киселина след хидролиза.

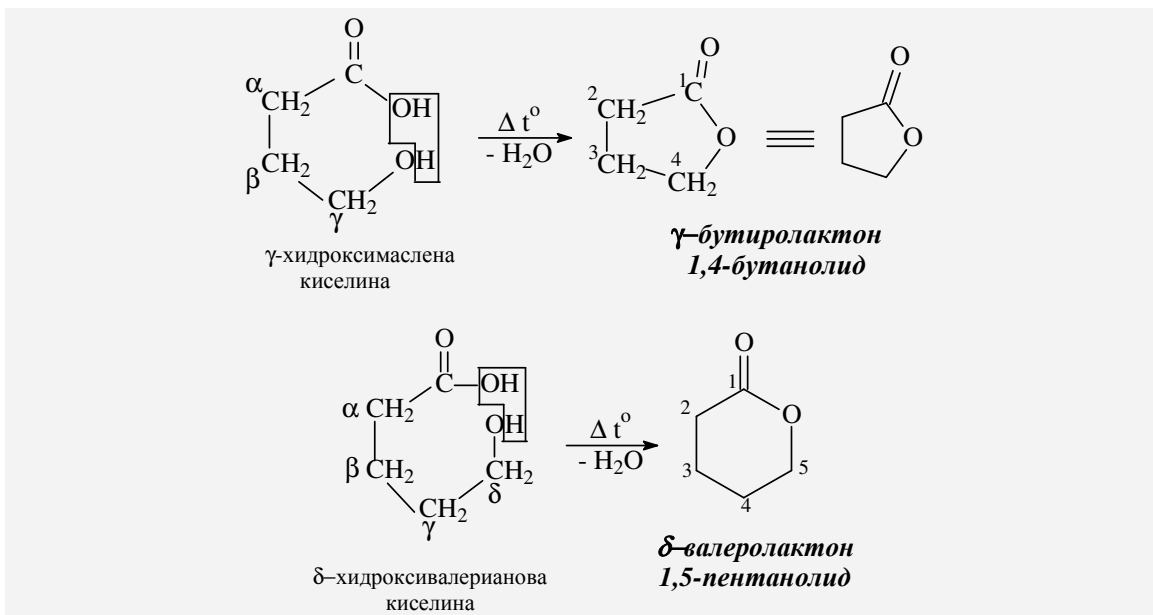
Химични свойства на хидроксиалкановите киселини

Обезводняване (дехидратация). Може да протече междумолекулно или вътрешномолекулно в зависимост от мястото на хидроксилната група по веригата. При това α -хидроксикиселините дават т. нар. **лактиди**, β -хидроксикиселините – **α,β -ненаситени киселини**, γ - и δ -хидроксикиселините – съответно **γ - и δ -лактони**, а ϵ -хидроксикиселините се превръщат по правило в **линейни полиестери**.

ЛАКТИДИ – от α -хидроксикиселини:

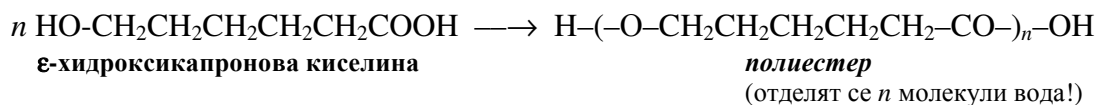
ЛАКТОНИ – от γ - и δ -хидроксикиселини:

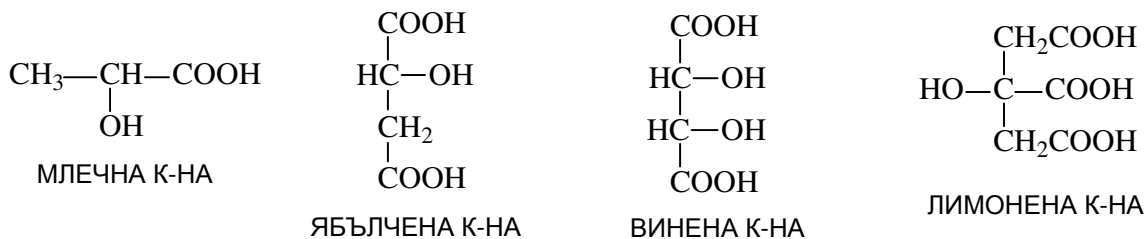
Систематично лактоните се наименуват като **олиди**. Всъщност те представляват вътрешномолекулни циклични естери и имат аналогични химични свойства.

ПОЛИЕСТЕРИ – от ε-Хидроксикиселини и от киселини с още по-отдалечена хидроксилна група:

По-важните хидроксикиселини са: млечна, ябълчена, винена, лимонена, салицилова (за строеж и наименования – вж. Таблицата на по-важните карбоксилни киселини).

L-(+)-Млечната киселина или (*S*)-млечната киселина е единият стереоизмер¹³, а другият, с огледален образ на конфигурацията, е D-(–)-млечната киселина или (*R*)-млечната киселина. L-(+)-Млечната киселина всъщност е биологически важният стереоизмер (натрупва се в мускулите при физическо натоварване; съдържа се в киселото мляко и т. н.). Ябълчената и винената киселина също имат стереоизомери. Изучени са лявовъртящата, дясновъртящата и мезо-винената киселина¹². Рацемичната смес (смес от равни количества лявовъртящ и дясновъртящ изомер) на винените киселини се нарича **гроздена киселина** (*Acidum uvicum*). Молекулата на лимонената киселина е ахирална и следователно няма стереоизомери.

АМИНОКИСЕЛИНИ. Поради особено голямото им значение за биологията, биохимията, фармацията и фармакологията, **аминокиселините** се разглеждат по-подробно в други раздели на учебната програма.¹⁴

Обърнете внимание, че подобно на хидроксикиселините, **аминокиселините** при нагряване също се обезводняват, като се превръщат съответно в 2,5-диоксопиперазини, ненаситени киселини, **лактами** и полиамиди в зависимост от отдалечеността на аминогрупата от карбоксилната група.

И. Иванов © 28 август 2011
 Допълнения и подобрения: 11 април 2016
 Bookmarks: 05.08.2016

¹³ Стереохимията на хидроксикиселините се обсъжда по-подробно в раздела „Пространствена изомерия (стереоизомерия)“.

¹⁴ Вж. „Аминоалкохоли, аминофеноли и аминокиселини“; ~~бъдещият~~ раздел „Пептиди. Биологични (протеиногенни) α-аминокиселини. Синтез на полипептиди“ е ~~в процес на подготовка.~~
 вече публикуван (юли 2016 г.)